

LA INDÚSTRIA A MENORCA

Joana M. BARCELÓ MARTÍ

Podríem definir l'economia de Menorca com una estructura atípica dintre de la normal funcionalització turística a la que l'especulació productiva sotmet als territoris perifèrics. El retràs temporal amb que l'illa evoluciona cap a les formes baleàriques comunes ha permès arribar a l'actual situació.

La principal causa del retràs de Menorca en el desenvolupament turístic és l'existència d'una estructura productiva pròpia de creixement. Podem dir que fins quasi bé els anys setanta, l'economia de Menorca estava equilibrada, amb les petites indústries del calçat i bijuteria per una banda, i el desenvolupament de la ramaderia molt lligat a la indústria alimentària per l'altra.

Així i tot, davant la greu crisi del sector industrial, Menorca no fugí de convertir-se en una gran zona turística, cosa que trobaria la seva més alta expressió en l'especialització territorial internacional.

A Menorca, és a partir de 1960 quan s'inicia la transformació econòmica que possibilitarà el canvi d'un model econòmic precapitalista, on dominen les activitats primàries i l'artesanat, a un model econòmic capitalista, fonamentat amb l'apertura del mercat exterior, la mecanització i reestructuració de l'artesanat, racionalització del camp i augment del sector terciari. Aquesta transformació econòmica possibilitarà i condicionarà el desenvolupament urbà i una específica utilització i organització de l'espai.

Menorca sapigué mantenir l'herència industrial tradicional, la sapigué consolidar amb una coneguda especialització en productes d'alt valor afegit i poc pes, cara a una menor repercussió del cost diferencial d'insularitat, a la vegada que s'abandonaven els patrons autàrquics per mitjà de les ruptures d'insularitat.

Les etapes de creixement a Menorca es configuren en funció d'aquestes ruptures d'insularitat i

de l'esforç per a superar les condicions de subsistència. La via de ruptura ha estat al llarg de la història ben diversa:

- L'oberta comercial. Menorca, a la segona meitat del segle XVIII i durant les dominacions angleses, té una estructura econòmica de mercat, les innovacions i millores dins el camp de l'agricultura i ramaderia permetran el canvi del cicle demogràfic antic al cicle demogràfic modern, alliberant mà d'obra del camp, mà d'obra que seria la base d'una estructura productiva més diversa, s'impulsa i s'intensifica la construcció civil i naval. També apareixeran i es multiplicaran els tallers familiars artesanals lligats al treball de la plata; tenim un precapitalisme comercial, una economia oberta.

- L'emigració, cap a Alger i Amèrica, en una època d'estancament econòmic, de ruptura de mercat lliure amb l'exterior.

- La industrialització. Es l'existència dels oficis configurats i potenciats durant les dominacions estrangeres del segle XVIII, la condició de possibilitat de resposta industrial al segle XIX. S'intentarà, a mitjans del segle XIX superar la petita artesanía local que responia bàsicament a una demanda local, per passar a una més gran racionalització i organització de la producció del treball, augment de la producció i l'obertura d'un mercat protegit, el cubà.

Es l'època de la consolidació del sistema "putting out" o indústria a domicili. Això no suposa a Menorca el pas a una societat de tipus capitalista, ja que no es produïren canvis en el procés de producció, continuava l'artesanía, sols canvià l'organització del treball, la concentració dels obrers als tallers, el procés de circulació, es concentren les funcions comercials de compra de matèries primes i venda del producte final.

Aquest sistema de producció en base als tallers artesanals, impul-

sats al segle XIX, especialment el calçat i l'artesanía dels argenters de final del segle XVIII, prefiguren les indústries més importants del segle XX; al principi foren els moneders de plata com a continuació dels argenters, i a partir dels anys seixanta va ésser el calçat i la bijuteria, amb la introducció de semi-mecanització.

A principis del segle XX tenim a Menorca una artesanía molt diversificada, artesanía que va créixer sobretot per l'existència d'un mercat protegit, el cubà, i perquè l'agricultura va evolucionar de manera positiva, augmentant la productivitat, s'equilibra la producció cerealística amb la ramaderia fet possibilitat pel conreu de l'enclova introduïda al segle XVIII, i l'alliberament de mà d'obra.

- Tallers de sabates, destinades fonamentalment al mercat cubà, i a menor escala a la península. A 1900 aquests tallers ocupaven el 13% de la població activa.

- Moneders de plata. La major part dels seus productes eren destinats als mercats de les capitals europees.

- Indústria mecànica. "La Anglo-Española de Motores" i "La Maquinista Naval", empreses dedicades a la reparació de maquinària, instal·lació de motors i a la construcció d'embarcacions, canoes, automòbils. Exportava tots els seus productes a la península. Eren empreses grans a diferència dels tallers, ocupant uns 400 treballadors a 1910.

- Teixits. A 1856 es crea a Maó la "Industrial Mahonesa", fàbrica de teixits i filats de cotó, amb un mercat bàsic, el cubà.

Però la indústria a Menorca tenia greus inconvenients a superar, la manca de matèries primeres, els costos de transport, el fraccionament de les unitats de producció, la manca de mecanització i el mateix procés de producció que impedeix una autèntica divisió del treball, la màxima producció i un abaratament

del cost de les unitats produïdes. Sols es mantenia la competitivitat per la baixa dels sous pagats. A totes aquestes dificultats degudes a la estructura productiva li hem d'afegir les dificultats creades per la conjuntura econòmica de la primera meitat del segle XX.

La crisi de finals del segle XIX a l'economia espanyola, lligada també a la pèrdua del mercat colonial, provocarà a Menorca la fallida de l'"Anglo-Naval" i "La Fabril Mahonesa". La desfeta de la metal·lúrgica i el tèxtil menorquins són prova de les dificultats de la indústria a Menorca i la seva dependència del mercat exterior.

Les conseqüències de la Primera Guerra Mundial seran la devallada de l'artesanania dels moneders de plata, la pujada del preu de la plata als anys trenta provocà una transformació de l'artesanat dels moneders de plata al artesanat del metall platejat, que a la vegada donarà lloc a la bijuteria als anys quaranta. pel que fa a la producció de sabates, les conseqüències foren positives, ja que s'obrí un nou mercat a aquesta producció illenca.

També la Guerra Civil Espanyola i l'aïllament de l'economia amb un elevat grau arancelari, té com a conseqüència l'estancament quasi total de l'economia de l'illa, de la indústria que era fortament dependent del mercat exterior.

Durant aquesta època de postguerra i de proteccionisme, la indústria, l'artesanania menorquina es va orientar cap al mercat peninsular, és una economia basada en el taller familiar, en l'artesanania, en les empreses individuals. La recuperació lenta dins aquesta economia estancada, dels sectors bàsics, com la bijuteria i el calçat, amb una estructuració força artesana i de petita indústria a domicili, serà el potencial del creixment als anys seixanta.

Amb l'abandó de l'autarquia, l'alliberament dels canvis amb l'ex-

terior, a 1959 amb el Pla d'Estabilització, s'inicia una nova etapa per a l'economia de Menorca i la indústria, etapa que ve marcada per dos fenòmens importants: la davallada de les densitats agrícoles, amb una racionalització del camp menorquí, marcada per la renovació continuada de la ramaderia, la qual va substituïnt d'una forma creixent el caràcter cerealista de l'agricultura; introducció de noves races bovines de rendiment lacti més elevat; i el procés de mecanització i d'estructuració no tan artesà i més capitalista de la indústria.

Aquest inici a l'especialització ramadera juntament amb la pressió que exerceix la demanda de mà d'obra industrial damunt els salaris agrícoles, fan que a principis dels anys seixanta hi hagi una important migració del camp a la ciutat, de l'activitat agrària a la industrial.

Avui l'estructura industrial de Menorca està constituïda principalment per dos sectors: el calçat i la bijuteria. La seva localització i desenvolupament a Menorca és deguda a uns fets històrics i no a l'existència dels recursos naturals.

El sector del calçat menorquí, s'ha especialitzat en la fabricació d'un calçat de luxe, amb dissenys propis i acabats artesans. Es localitza preferentment a Ciutadella, on predomina completament. Les raons d'aquesta especialització i localització a Ciutadella són d'ordre laboral: l'existència d'obriers experts en la fabricació de calçat a Ciutadella, lloc on va començar a desenvolupar-se aquesta indústria, ha facilitat la seva activitat, sobre tot si tenim en compte la importància en compte la importància del disseny i de l'artesanania. La dimensió mitjana de les empreses és petita en relació a la resta de l'Estat, a Menorca la mitjana és de 13,9 treballadors/empresa, mentre que a l'Estat és de 23,8 treballadors/empresa.

Paral·lelament a la formació

del calçat s'han desplegat unes activitats auxiliars, són empreses molt petites i la seva constitució va molt lligada al procés de mecanització del calçat. Les exigències del mercat imposaven una modernització del procés de producció que no totes les empreses podien realitzar, ja que no disposaven de prou capital per fer les inversions necessàries.

La major part de la demanda del sector, un 80%, procedeix de la Península, i la resta, un 20%, de l'estranger. El problema que aquest sector té avui, és la impossibilitat de mantenir la competitivitat dels seus productes i mantenir els actuals mercats. Davant l'augment dels costos de la mà d'obra, principal factor de la competitivitat de la sabata menorquina, no s'ha compensat amb un augment de la productivitat, deguda a la manca d'inversió i al retràs tecnològic del sector. L'actual situació, tant a nivell interior com internacional, tampoc ha permès la compensació amb la puja del preu del producte final, baixant així els beneficis i les inversions del sector, tot això a la vegada que davalla la competitivitat impedeix una vertadera reestructuració del sector.

El sector de la bijuteria comprèn tres subsectors, l'orfebreria o bijuteria de luxe que treballa or i plata, la bijuteria de llautó, i la fabricació d'objectes de regal. Aquest sector es localitza en preferència a Maó, encara que no es tan marcada l'especialització com la del sector de la sabata. Són també petites empreses, amb una mitjana de 17,7 treballadors/empresa. La demanda es divideix amb un 60% dirigida al mercat peninsular i l'altre 40% s'exporta. Es el sector que es caracteritza per la seva capacitat d'adaptació i innovació dels dissenys.

La importància d'aquests dos sectors a la indústria de Menorca no vol dir que es tracti d'una estructura industrial poc diversificada. Trobam empreses importants en el

sector alimentari, dedicades a la transformació dels productes ramaders, aquestes empreses són un dels factors més importants que han determinat la transformació de l'agricultura de Menorca impulsant-la cap a l'especialització ramadera, a la producció de llet i formatge. Són empreses mitjanes, localitzades a la part oriental de l'illa, i amb una forta inversió.

Es important també el sector de la construcció i auxiliars. Aquest sector ocupa una població activa propera al 20%. La seva dependència no exclussiva del sector turístic li ha permès de constituir-se en un dels sectors més dinàmics de l'economia menorquina, sobretot com més augmenta la demanda de segona residència. Dins aquest sector s'ha de constatar l'existència d'un percentatge important de treballadors autònoms, sistemàticament subcontractats per empreses mitjanes i petites, eviten així, la fixació de plantilles i els costos socials corresponents. Igualment cal assenyalar el fet de la contratació temporal dels treballadors fixos d'obra, la qual cosa ve a suposar una flexibilització de la plantilla encoberta.

Les característiques específiques de la indústria de Menorca, vists els sectors més importants, poden esser sintetitzades en:

- Dimensió reduïda de les empreses, diversos són els factors que han determinat aquesta atomització de l'activitat industrial: són sectors molt lligats a les diverses conjuntures econòmiques; la reduïda dimensió permet una gran facilitat i agilitat per a variar el disseny, gran agilitat en la gestió de la producció; el risc disminueix i les decisions d'innovar són estimulades. E que es deriven d'aquesta política són més elevats que els que s'obtidrien mitjançant una reducció de costos a base d'augmentar l'escala de producció.

- El caràcter exportador de la indústria menorquina, una constant per

a la majoria de les activitats industrials de Menorca, és que la part més important del volum de vendes es realitza a la Península o a l'estranger.

- Finalment, alt nivell d'autofinançament, que cobreix en la majoria dels casos la totalitat de les inversions realitzades i es recorreix poc al crèdit a llarg termini, és més freqüent la utilització del crèdit a curt termini. La poca utilització del sistema financer, per part de les empreses, contrasta amb l'expansió bancària que s'ha

produït dins els darrers anys.

Malgrat el comportament d'autofinançament, de millora industrial per part de l'empresari menorquí, el model de consum i la recuperació del la terra o el domini de l'illa per part de la burgesia industrial, comporta una certa dedicació de la renda al patrimoni. Així tenim l'extensió urbanística que s'ha produït a l'illa arran dels augments de renda derivats del mateix creixement industrial.